

7. Njiva prihaja od leta do leta rodovitniša, ako prideluješ na nji klaje; hira ti pa od leta do leta bolj, ako seješ le žito, ktero se ne more dobro obnašati, če mu seno in detelja ne pomaga.

8. Živino rediti se splača le takrat, ko je klaja po ceni.

9. Kakor je dan današnji živinska cena, nese njiva več, če je s klajo obsejana, kakor če jo obseješ z žitom.

10. Gospodar, kdor hoče zemljišče svoje v bolji stan pripraviti, ga mora najpred za klajo gnojiti, — gnoj za žito pride potem že sam po sebi. „Amtsbl. des landw. Ver. in Sachsen“.

Grahov mol.

Ta mali merčes nam pokvarja grah, posebno na Krajskem, tako zlo, da se nam pripravno zdí, da tudi v „Novicah“ od njega nekoliko omenimo.

O njegovi naturi je gosp. kustos Vincenci Kollar prav veliko mikavnega in zanimivega naznaul.

Grahov mol (Erbsenkäfer, brachus pisi) je majhen, černorjav, belopikast, krilat keberček z dvema belima lisama na zadnjem koncu života, ki ena čez drugo v podobi križa ležite, po katerih se lahko od navadnega grahovega mola razloči, kateri je sploh znan in ki se metuljem prišteva.

Preden začne grah cvesti, se keberček že na njivi z grahom obsejani prikaže, kjer se on in ona parita. In kmali potem leže babica, kakor gosp. Kollar misli, zalego v grahovo stročje ali pa na njegove stebela, kar je pa mojim skušnjam ravno nasproti. Po mojih skušnjah leže babica jajčica v cvetno čašico, in tukaj se iz njih gosenci izvalijo, in rastejo in se ponašajo s stročjem vred, pozneje zlezejo po stebelu do stroka in se skoz lušino v grahovo zernje zarijejo. Če bi pa babica jajčica na že izrašeno stročje legla, bi gosenci s stročjem vred enako ne rastla, in potem takem bi se pozneje ne mogla skoz že precej sterjeni strok pregristi in v zerno grahovo vgnjezditi. Kdor pogostoma o cvetji na grahovo njivo zahaja, bo gotovo tudi zapazil, da grahov keberček grah, ravno preden jame cvesti, najraje obiskuje; kadar cvetje že nekoliko ponehuje, se pomalem zmanjšuje, in potem ko je grah popolnoma ocvetel, tudi on popolnoma zgine. Tukaj moramo pa še opomniti, da mora narurni nagon mola opominjati, da se prezgodaj v grahovo zerno ne zaprede, sicer bi se moglo zerno spriditi, spreobrnilo bi se namreč v belo gručo prahu podobno, od ktere bi gosenci gotovo tudi kmali poginila. To se dostikrat tudi takrat pripetí, kadar je negodno vreme grah v rasti zadrževalo, in gosenci se ni o pravem času v grahovo zerno zarila. Če se je pa gosenci o pravem času v zerno vrila, to zapredenje mola ne zadržuje v rasti zerna celó nič, ampak zraste popolnoma debelo, kakor druge zerna, ki jih mol ni napadel. Če se zeleni strok od zerna odluši, se s prostimi očmi vidijo tiste zerna, ki jih je mol napadel, vidijo se namreč po njih črne pikice, ne večje kakor če bi bil kdo z iglico va-njo vbodil. Od začetka se le pod luskom tikoma naprej pomiče, dokler se ne spravi do srede, kjer se nje daljno razvitje prične in dokonča. Ko je že popolnoma keberček postal, prebode lusk na drugi strani in izleze iz grahovega zernja in sferči kamor se mu poljubi. V zgodnjem grahu, v tako imenovani grašici, noben mol, ako se koj po žetvi omlati, ne ostane v grahovem zernji, ampak popusti svoje stanovališča; vse drugače je pa s poznim, tako imenovanim grahom za kuho. Ta grah je zrel in se požanje in omlati že precej pozno proti jeseni, zato se pa tudi mol prav rad va-nj vgnjezdi; čez zimo v njem ostane; spomladi pa svojo hišico zapusti in v prosti zrak odleti.

V vsakem grahu, če le ni bil še pred pozno jesenjo omlačen, po navadi keberček pogine. Tudi neugodno vreme ga pokonča, ali o potresu ob mlačbi pogine in konec vzame.

Kdo zamore tedaj reči, da bi ne bilo molu prirojeno, da svojo hišico tako hitro zapusti, ko popolnoma verha doraste, in se na prostost podá; v grahu le tabart ostane, če ga mraz prehití, ali pa mu zakasnjena mlačba ne pripustí, da bi svoje ležišče zapustil.

Lahko se vsak prepriča: ali so moli v grahu ali ne, če ga le v gorko hišo prinese. Berž ko moli gorkoto čutijo, jamejo iz graha lezti. Ko so enkrat na prosti zrak prišli, ostanejo čez zimo do spomladi v hišah in skednjih ali v zidovnih in drevesnih razpoklinah, kjer jih še tako hud mraz ne pokonča.

Škoda, ki jo mol grahu prizadene, je dvojna; prvič je grah, ki ga je mol napadel, veliko lažji, pri drobnem skoraj za polovico, pri debeljem pa za četrti del, in tak od molov razjeden grah ni za prodaj več, ampak se le za klajo živini porabi. Predalječ bi pa šel, kdor bi mislil, da je od mola razjedeni grah človeškemu zdravju škodljiv in da ni za družega kakor za preč vreči. Drugič ne pride grah ob moč kaljivosti, ako ga tudi mol nekoliko razjé; druge škode mu ne napravi, bi rekel, kakor le to, da je nekoliko lažji, ker ga le od strane ogoli, do kalí pa le malokterikrat zadene.

Če bi nas pa utegnil kdo poprašati: kako se dá mol pregnati in pokončati, mu moramo naravnost odgovoriti, da nimamo zato do zdaj še gotovega sredstva, s katerim bi se dal ta merčes zatreti. Ker kmetovavci sploh mislijo, da se večidel mol po semenu razširjuje in množí, je bilo od več strani nasvetovano, naj se grah kake ure pred setvijo na zlo vroč kraj (od 40 do 50 R. stopinj) postavi; taka vročina mola pokonča, kaljivosti pa nič ne škoduje. Tej škodi bi se pa po tem lahko v okom prišlo, če bi se lanski ali predlanski grah za seme jemal, v katerem ni več živih molov, kakor tudi marsikteri kmetovavci že delj časa ravnajo.

Na vse to moramo pa vendar le opomniti, naj kmetovavec grah pred setevjo pregreva ali kakorkoli namakva ali pa predlanskega seje, bo težko mola odpravil, da bi mu ga več ne razjedal, ker na to vižo se le mol zatara, kar ga je v grahovem zernji, ne pa tisti, ki je že iz njega pobegnil. (Konec sl.)

Zgodovinska drobtinica.

Še enkrat o denaru Adnamat.

Zvezek kranjskega društva, ki ga je izdalo mesca decembra 1858, str. 99, Nr. 397 naznanja novico, da so v Kropi našli komad tega starega denara.

Gosp. Terstenjak je o tem denaru v lanskim „Novicah“ obširno pisal, in temeljito dokazal, da je denar slovensk, in ADNAMAT pomenja to, kar: edna mat, Eine Mark.

Poznamovanje МЪТЪ (m't) nahajamo še v staroserbskih listinah za merilo. Tako stoji v pismu, s katerim Štefan Uroš III. kralj serbski, dečanski kloster utemeljuje od leta 1330, da se ima klostru dati pšenice МЪТЪ, проса МЪТЪ, овса МЪТЪ, винограда МЪТЪ, to je, pšenice m't, prosa m't, ovsas m't, vinograda m't, (glej Miklošič „Monumenta serbica“ str. 98). МЪТЪ, M't, je toraj bilo merilo za različne reči, za zernje, pa tudi za vinograde; — zakaj bi se ne bilo tudi utegnulo rabiti za denar. Glasnik ъ stoji večidel za a*) v cerkvenoslovensčini, primeri ВЪСЪ, praedium, vicus, kranjskoslovenski: vas, tako tudi МЪТЪ = MAT. Ker govorimo matika, die Haue, iz korenike mat, scindere, tedaj mat, genitiv: mati, pomenja to, kar mark, rubelj itd. Ker so stari Slovani sreberne štanžice odsekali, robili, matili, odrezovali, je tedaj komadič po vsi pravici dobil poznamovanje: MAT. Primeri staroruski denar: РѢЗАНЪ, рѢЗАНЪ = Rezan', Rjezan' (Dictionar

*) Tudi v serbsčini primeri k'b'l der Metzen, serbski kabao, celo za o primeri cerkvenoslov. ЛЪГЪКЪ, l'gok', slov. lahek, lehek in lohek.

stoječi zidar sliši; ta mu berž hiti na pomoč; koraci hitro po lojtri doli, al v tem hipu šterbunkne tudi on v vodo. Tù čuje poleg štirne stoječ hlapec in začne na pomoč vpiti. Primeri se, da v tem neki tesar ravno momo gré; nemudoma se podá nesrečnikom na pomoč, — al komaj naredí nekoliko stopinj po lojtri, pade tudi on doli in po njem je, kakor je po unih dveh bilo.

Dolgo in terdno zadelana štirna je bila polna zadušljivega zraka, ki se nareja v takih zapertih globinah. Al to so še le potem spoznali, ko so šli z lučjo nesrečno luknjo preiskavat, in jim je luč mahoma ugasnila.

Ker je v dolgo zaperto štirno, zlasti če je globoka, vselej nevarno na vrat na nos se podati, in ker ravno taka in še huja nevarnost žuga ljudém tudi v globokih, dolgo zadelanih sèkretnih jamah, naj bi se tedaj nikoli v nemar ne pustilo, najpoprej gorečo svečo spustiti v tako luknjo, in gledati: ali dobro in svitlo gori. Če svitlo gori, je to gotovo znamenje, da ni nobene nevarnosti doli, zakaj tam, kjer luč gori, tudi človek lahko sope.

Kjer pa luč le berlí ali celó ugasne, tje naj si nobena živa duša ne upa, zakaj zadušljivi zrak je notri, in kakor luč ugasne, ugasne tudi človeško življenje.

Naj se tedaj ta skerb nikoli ne zanemari. Ako smo se z lučjo prepričali, da je zadušljivi zrak v kaki luknji, kako ga moramo odpraviti ali pregnati iz nje?

Nekteri mislijo, da je že dosti, ako se taka jama le ene dni odperta derží, da jo sapa prepíše. — Al to celó malo ali nič ne pomaga, ker zadušljivi zrak je težji memo unanjega zraka ali navadne sape, se tedaj le zmiraj bolj na dnu derží.

Tudi v luknjo streljati ali nad luknjo ogenj napraviti ne prežene zadušljivega zraka iz jame.

Najbolje je in po mnogih skušnjah poterjeno, ako se na dosti dolgem kolu spustí razpet dežnik (razpeta marela) doli nad vodo v štirno ali nad gnojnico v sèkretno jamo, in se potem hitro gori potegne; tako gori in doli naj se večkrat potegne, in pregnal se bo zadušljivi zrak. Doli spušena luč bo potem svetlo gorela, in to je znamenje, da ni nobene nevarnosti več.

Grahov mol.

(Konec.)

Da bi bolj natanko zvedili: od kod da zahaja mol, ki tako pogostoma grah napada, smo bili dobili grahovega semena od nekega kraja, kjer se ni še nikdar slišalo, da bi se bil mol graha lotil; pregledali smo zerno za zernom in nikjer nismo mola zapazili. Omenjeno seme smo vsejali; na drugo njivo pa, ki je bila kakih 15 minut od te oddaljena, smo pa navadno domače semé pometali, od kterega je bil četerti del od mola razjeden. Ravno ta čas smo vsejali tudi v neko gredo na vertu nekoliko tacega graha, ki je bil poln molov.

Kako se je ta ali uni grah o žetvi obnesel, bo marsikdo radoveden zvediti. — Od unega, ki je bil na prosto polje posejan, je bil četerti del od mola napaden; unega pa, ki ni bilo nobenega mola v njem, se je bil ta merčes najhuje poprijel; v unem nasproti, ki je bil na vertu vsejan, čigar seme je bilo od mola najbolj razjeden, ni bilo kar nobenega mola.

Da bomo ta čudni prikazek bolje razumeli, se moramo na molovo naturo ozreti, od ktere smo že koj v začetku nekoliko omenili. Grahov keberček ljubi namreč sonce in gorkoto; gotovo bo raji na njivo na prostem polji letal, kakor na uno, ki je al v senci ali blizo kakega gojzdiča; ravno tako dela tudi dvojka (Kohlkäfer), tako imenovana zeljska bolha, in se ne loti zelja, ki v senci ali pa v bolj hladnem kraju raste. — Grah, v kterem ni bilo mola zapaziti, je bil na prosto polje, toraj na sončnato njivo posejan; tisti, kterega četerti del je bil molov, je bil na njivo

blizo gojzdiča posejan; uni pa, ki je bil od molov najbolj razdjan, je bil na vertu posejan; zato ga pa niso moli napadli, kakor una dva na prostem polji. Iz tega je očitno, da kdor grah na prosto polje in sončno njivo seje, mu ga bo mol bolj zdeloval, kakor unega, ki je bil v bolj hladan in senčnat kraj sejan.

Po vsem tem rečemo, da od semena, naj se seje kakoršno koli, ne bo nihče in nikoli terditi mogel: al ga bo mol napadel ali ne; mol le takrat škodo dela, ko se je že pred setvijo iz graha spravil. Tega pa nikakor ne moremo verjeti, kar gospod Kollar terdi, da ima kmetovavec mola popolnoma v svoji oblasti tako hitro, ko je grah z njive v skedenj ali pa na kašto spravil; tù ga more tudi lahko pokončati, in bo drugo leto svoj grah mola obvaroval. Kako se mol pokončá, ko se grah domú pripelje, nam pa gosp. Kollar ni razodel, in dokler tega ne zvemo, tudi verjeti nemoremo, da bi se lahko pokončati dal. Preden kmetovavec grah domú spravi, se mu že nekoliko zernja na njivi izpreza, in kdo bi mogel keberčkom braniti, da bi iz zernja ne izlezli in se na vse kraje ne razleteli. Ravno tako se razleze ta živalica med mlačbo, posebno ob gorkih in sončnatih dneh, tudi v kašti leze ta merčes več ali menj iz graha, če se kako drugače ne pokončá. Tega pokončevanja bi se pa mogel vsak lotiti, zakaj če bi naš sosed mola v svojem sočivji ne zaterl, bi od njega nepokončani merčesi na naše pridelke ferčali in jih po svoji navadi zdelovali. Posamno pokončevanje omenjenih keberčkov bi pri neizrečenem plodenji malo ali pa celo nič ne zidalo.

Če tedaj na semenu ni nič ležeče in je vse eno: al je zdravo ali molovo, mora vsa naša skerb na polje obrnjena biti. Morebiti bi se dal s kakim razjedljivim ali smerdljivim prahom pregnati in pokončati, če bi se ž njim grah, preden v cvetje gré, poštopal. In akoravno imamo malo upanja, ga na to vižo zatreti, moramo vendar skušati to in uno, da pridemo škodljivemu merčesu v okom.

Po „Tyed. česk. gosp. dr.“

Gospodarske skušnje.

(Srebernica — die Ringelraupe, phataena bombyx Neustria). Srebernice jablanam, hruškam in češpljem neizrečeno škodljive gosence se prikažejo po navadi proti koncu malega travna in v začetku majnika in živé do poslednjega levenja v društvu skupaj najraje čez dan v drevesnih rogovilah proti soncu oberujenih, kjer se jih po cele gruče skupej derží; preprežene so z lahko in tanko pajčevino; s pokonci deržanimi glavami migajo urno in veselo sém ter tjé; ravno tako delajo in z glavami migajo tudi takrat, kadar jim kaka nevarnost žuga, naj izhaja od človeka ali kake druge živali. Ta neizrečeno požrešna in škodljiva gosenca bi se dala najlože takole saj nekoliko zatreti in pokončati, in sicer: 1) Da se v jeseni in pozimi tiste vejice in manjše mladike, na kterih se kakor perstan ali zapestnica okrog njih nanizane sive jajčica zapazijo, z vertnimi škarjami ostrizejo, v šope povežejo in v ogenj pomečejo. 2) Da spomladi se debelejšje veje in mladike, posebno na sončni strani, kjer se omenjenih gosenc čez dan cele gruče skupaj najde, skerbno pregledajo in s kakim drogom, kteri je na zgornjem koncu z volnato cunjo ali slamo ovit, razmečkajo in pomoré. Če so se pa že po drevesu, kakor, postavimo, gosence belega metulja, razlezle, naj se pa z oljem in žajfnico pokončajo. 3) Da se po vertnem zidovji in po drevesnih votlinah, v rumeno-bele mešičke zapredene pomoré; čez dan pa se drevje večkrat potrese, da metulji, ki sém ter tjé po drevji sedé, na tla pocepajo in se pohodijo.

„Frauend. Bl.“

(Moč ogeljnega prahú). Če se seme korenstva, kakor na pr. korenje, repa, čebula itd. s frišnem ogeljnim prahom pomeša in poseje (prahú se vzame desetkrat več